

Kościół św. Mikołaja w Gdańsku

I. Historia:

- Prawdopodobnie już w X w. wzniesiono niewielką drewnianą kaplicę, którą przekształcono w murowaną budowlę, ale z po tym kościele nie został żaden ślad.
- Kościół św. Mikołaja to obok św. Katarzyny druga **najstarsza** świątynia Gdańsku.
- Świątynię wzniesiono w XII w. (najprawdopodobniej w 1185 r. przez księcia pomorskiego Sambora) **na skrzyżowaniu dwóch ważnych szlaków handlowych**: starożytnej drogi kupców (via mercatorum) i traktu wiodącego z gdańskiego zamku do książęcych posiadłości na Pomorzu. Kościół od początku służył zarówno ludności miejscowej, jak i przybywającym tu licznie ze wszystkich stron świata **kupcom i żeglarzom** (św. Mikołaj był w średniowieczu właśnie ich patronem).
- W (22 stycznia) 1227 r. książę pomorski Świętopełk przekazał kościół **braciom Dominikanom** (kaznodziejski zakon żebraczy-„psy pańskie”) dopiero, co przybyłym na tereny Polski. Do Gdańska z Krakowa przyprowadził ich Jacek Odrowąż.– Przy rozbudowanym kościele (prawdopodobnie pierwsza budowla ceglana w Gdańsku) powstał **klasztór**. Kościół konsekrowano w **1239 r.**
- W **1260** papież Aleksander IV nadał kościołowi i gdańskim Dominikanom przywilej odpustu zupełnego na dzień św. Dominika 4 sierpnia – rzesze słuchaczy kazań dominikańskich przybyły na jarmark - początek tradycji **Jarmarku św. Dominika** (po 1945 r. tradycja była podtrzymywana przez 3 lata, po czym na ponad 20 lat zamarła i została reaktywowana w 1971r.)
- Po 1308 r. Dominikanie obok starego kościoła zbudowali nowy - zachowany do dziś. (Pozostałości pierwotnego romańskiego założenia znajdują się pod Halą Targową.)
- Budowę obecnie istniejącego kościoła rozpoczęto po **1348 r.** (wznosząc najpierw 4 przeszłowe prezbiterium, a następnie 6 przeszłowy, trzynawowy- równej wysokości, halowy korpus zachodni, którego przypory zostały wciągnięte do środka).
- W **1487 r.** kościół przykryto sklepieniem gwiazdzystym i podwyższono wieżę o część ośmioboczną.
- W okresie reformacji kościół był kilkakrotnie niszczone i plądrowany (interweniował król Zygmunt August).
- **11 października 1587 r.** w kościele św. Mikołaja miało miejsce wręczenie przybyłemu ze Szwecji królowi Zygmuntowi III Wazie aktu elekcji.
- Od tego momentu rozpoczął się okres świetności kościoła (coraz więcej zakonników, rozwój życia intelektualnego i kaznodziejskiego, nowe wyposażenie: ołtarz główny, stalle, ambona, organy).
- W trakcie wojen napoleońskich w 1813 r., **zabudowania klasztorne** przekształcono na szpital, który wskutek rosyjskiego ostrzału miasta całkowicie spłonął. Zrujnowane zabudowania klasztorne wyburzono i zamieniono na plac ćwiczeń wojskowych, a później na targowisko (1896 r. Hala Targowa). A dominikanie zostali wypędzeni (nastąpiła kasata zakonu 1834 r.).
- Od 1838 r. kościół pełnił funkcję katolickiej świątyni parafialnej (jedna z 4 w ówczesnym Gdańsku), a w **1929 r.** został podniesiony do godności **bazyliki mniejszej**.
- Przy kościele powstała parafia katolicka. Jej proboszczami do wybuchu II wojny światowej byli wyłącznie Niemcy ich wikariuszami rodowici Polacy.
- Kościół został szczęśliwie **oszczędzony podczas wojny** – Jedną z opowieści głosił, iż został on oszczędzony przez palących Gdańsk radzieckich żołnierzy ze względu na postać św. Mikołaja, otaczanego przez prawosławnych Rosjan szczególną czcią. Według innej teorii ówczesny proboszcz przekupił czerwonarmistów

alkoholowym zapasem kościelnej piwnicy, aby ci nie splądrowali i nie spalili kościoła.

- W kwietniu **1945 r.** bracia Dominikanie znowu pojawili się w Gdańsku (po 112 latach przerwy) i zamieszkali przy swoim dawnym kościele. Przybyli tu głównie z opuszczanego przez Polaków Lwowa - przywieźli stamtąd średniowieczną **ikonę Matki Bożej Zwycięskiej**, patronki tego miasta.
- Obecnie przy kościele żyje i pracuje ok.10 Dominikanów.

II. Architektura:

- Kościół św. Mikołaja w Gdańsku jest trzynawową halą, wzniesiony w **stylu gotyckim**
- W XIV w. rozbudowano kościół: powstała świątynia **halowa**, korpus podzielony ośmiokątnymi filarami na 3 sześcioprzęsłowe nawy, przypory wciągnięte do wnętrza świątyni, dobudowano zakrystię (która jest ustawiona nieco skosem do korpusu) z **wieżą**: dolna część wieży o przekroju kwadratowym z zamkniętymi ostrołukowo blendami pochodzi z XIV w. zaś górna ośmiokątna część z półkoliście zamkniętymi wnękami pochodzi z XV w. Pod spiczastym dachem biegnie fryz utworzony z uskokowych wnęk zamkniętych odcinkowymi łukami.
- Zewnętrzny wystrój **surowy** złagodzony ostrołukowymi oknami i blendami-formy proste i skromne ograniczone przez zakon żebraczy
- Zachodnia elewacja jest zwieńczona trójdzielny sterzynowo-wnętkowym szczytem przepnutym okrągłymi przezroczami

Wymiary kościoła:

- Długość obiektu - **63 m**; Szerokość - **22,24 m**
- Długość naw - **37 m**
- Wysokość nawy głównej - **16 m**
- Długość prezbiterium - **25 m**; Szerokość prezbiterium - **9,30 m**
- Długość łuku tęczowego - **26 m**; Szerokość - **9,50 m**

III. Wyposażenie:

Bogate wyposażenie gotyckie, renesansowe, barokowe i rokokowe

- W większości jednak wystrój pochodzi z XVII i XVIII w. i reprezentuje **dojrzały barok**.
- Sklepienia gwiazdźiste w korpusie i w prezbiterium
- Prezbiterium i kaplica podwieżowa ozdobione bogatą późnośredniowieczną **polichromią** przedstawiającą sceny pasyjne na tle krajobrazu.
- **Grupa Ukrzyżowania** (późnogotycka) na belce tęczowej autorstwa Mistrza Pawła -1525 r. z napisem na belce: „**Ave Crux Spes unica**,-,-,„Bądź pozdrowiony Krzyżu, jedyna nadziejo,„(fragment gotyckiego fresku w łuku tęczowym). Chrystus na krzyżu, św. Jan i Maria
- Brązowy **świecznik** zwany różańcowym z dwustronną figurą Matki Boskiej z Dzieciątkiem z piętnastoma przedstawieniami tajemnic różańcowych (w nawie głównej) pochodzi z XVI w.
- **Stalle** w prezbiterium (drewniane lub kamienne ławki ustawione w prezbiterium). są połączeniem dębowych, późnogotyckich ław z rokokowymi zapleckami (oparciami) z 24 scenami z życia Chrystusa i wazami o rokokowych formach–polichromowane płaskorzeźby należą do ciekawszych osiągnięć rzeźby gdańskiej w średniowieczu.
- **Późnorenesansowy** pięciokondygnacyjny złożony **ołtarz główny** z XVII w.(ok.1643 r.) z kolumnami. Między nimi figurki świętych polskich i dominikańskich: Mikołaja, bł. Czesława, **Jacka (z figurą Marii i monstrancją)**, Kazimierza, Wacława, **Wojciecha (z wiosłem)**, **Piotra z Werony (miecz wbijający się w głowę)**, **Dominika (atrybutem jest pies)**, **Stanisław (u jego stóp klęczy Piotr)**.
Centralną część retabulum (dekoracja ołtarza na mensie-II I III kondygnacja)

zajmuje **obraz koronacja św. Mikołaja** klęczącego u stóp Chrystusa i Marii. Maria wieńczy głowę świętego mitrą, a Chrystus wręcza mu księgę (gdański artysta August Ranisch-1647r.).

- W XVIII w. wyposażono kościół w nowe późnobarokowe **organy-1755** dwuwieżyczkowe. Prospekt organów ozdobiony jest figurą Niepokalanej Dziewicy adorowanej przez aniołów. Twórcy organów nie są znani.
- Barokowa **ambona** (1775 r. z drewna bukowego i dębowego) osłonięta rokokowym przepierzeniem.
- W XV w. powstała mała rzeźbiona **Pieta**
- **Kropielnica** w kształcie kielicha z czarnego marmuru-XVIII-wieczna (w nawie południowej)
- **Barokowa chrzcielnica** z 1732 r. , bogato ornamentowana; czasza-cynowa misa (1781r.) wsparta na postaciach 4 ewangelistów (w konserwacji).
- Piękny przykład malarstwa tablicowego: **Matka Boska z Dzieciątkiem** (1466) namalowany prawdopodobnie w Niderlandach, o czym mogą świadczyć herby Holandii, Zelandii, Amsterdamu i herb Gdańska został domalowany.
- Do naszych czasów dotrwało 12 ołtarzy z XVII wieku

Nawa południowa (pierwsza od wejścia) prawa:

- Zespół **epitafiów**: epitafium **Jana Konopackiego**- kasztelana chełmińskiego (pod chórem) oraz **Jana Schefflera** lekarza miejskiego fundatora ołtarza św. Róży z Limy. Przy wejściu (z lewej) tablica upamiętniająca **Piotra Wyhowskiego** – marszałka dworu królowej Marii Sobieskiej, zaś w prawej nawie widnieje epitafium **Józefa z Łubna Hercyka**.
- Z ołtarzy bocznych na szczególną uwagę zasługuje kamienne retabulum ozdobione 2 malowanymi na blasze obrazami **św. Róży z Limy** dzieło gdańskiego malarza Andrzeja Stecha.
- Ołtarz św. Jana Nepomucena (XVIII w.).
- Ołtarz św. Dominika (XVIII w.).
- **Ołtarz Matki Bożej Bolesnej** z 1662 roku ze wsporną rzeźbą w drewnie - **Oplakiwanie Chrystusa** (rzeźby-Kacper Gockheller) i obrazem „Zmartwychstanie„.
- **Ołtarz Przemienienia Pańskiego** - figura Chrystusa Zmartwychwstałego (ok.1730r.).
- **Obraz Jezusa Miłosiernego** w kaplicy podwieżowej, dawniej św. Józefa.
- **Tablica z łacińska inskrypcją** ku czci pierwszych fundatorów kościoła księcia Subisława i Świetopełka

Nawa północna lewa:

- **Rokokowa Kaplica św. Jacka Odrowąza** założyciela polskich Dominikanów. W niej mała Pieta gotycka rzeźba z pocz.XV w. Przed kaplicą płyta poświęcona pamięci Anny z Lewińskich Lniskiej - jeden z najbardziej znanych rodów szlachty gdańskiej
- Ołtarz Najświętszej Marii Panny z ikoną Matki Bożej Zwycięskiej (ok.1730 r.) **Ikona Matki Boskiej Zwycięskiej** umieszczona jest w dawnym ołtarzu Bractwa Różańcowego. Prawdopodobnie jest to najstarszy w Polsce wizerunek maryjny pochodzenia bizantyjskiego. Od początku obraz ten był otaczany czcią, o czym świadczą zachowane do naszych czasów liczne ślady po gwoździkach służących do zawieszania wot. Dochodzenie przeprowadzone w XVIII w. wykazało wiele cudów i łask związanych z kultem lwowskiego wizerunku. Na jego podstawie król August III wystąpił do papieża Benedykta XIV z prośbą o dokonanie koronacji obrazu.

Odbyła się ona **11 lipca 1751 r.**

Legenda:

Według tradycji ikona Matki Bożej Przewodniczki została namalowana przez św. Łukasza Ewangelistę. W średniowieczu znalazła się w posiadaniu dworu książąt Rurykowiczów w Kijowie. Ci otaczali ją szczególnym kultem. Mieli w zwyczaju zabierać cudowny wizerunek na wojny z niewiernymi - dzięki wstawiennictwu Maryi zawsze wracali z nich jako zwycięzcy. Stąd też tradycyjna nazwa obrazu - Matka Boża Zwycięska. Dominikanom obraz miał podarować - wraz z zamkiem, który stał się siedzibą zakonników we Lwowie - księżę halicki Lew.

- **Ołtarz św. Jana Chrzciciela** z obrazem **Chrzest w Jordanie** pędzla Augusta Ranischa (ok. 1657 r.).
- Ołtarz Niepokalanego Poczęcia - XVIII.
- Ołtarz „Ecce Homo”-XVIII w.
- Ołtarz św. Antoniego - ok. 1700 r.
- Wśród siedemnastowiecznych obrazów szczególnie ciekawe jest **Ukrzyżowanie św. Piotra** – zbliżony do niego obraz znajduje się w Ermitażu, wiele wskazuje na to, że to repliki zaginionego dzieła Caravaggia. (Kaplica św. Piotra)
- **Płyta nagrobna** pochowanego tu rycerza krzyżackiego pochodzącego z Turynгии-**Caspara Wulfsteina**.

W czasie jarmarku dominikańskiego można zwiedzić wieżę, krypty, a także inne ciekawe zakamarki kościoła i obejrzeć wystawę: W domu, w warsztacie, na straganie, czyli życie codzienne mieszkańców Gdańska.

Za kościołem na rogu ulicy Świętojańskiej i Lawendowej stoi kamienica, patrząc od strony Pańskiej widać odchylenie – „krzywy dom”.

Oprac. L.T.

Bibliografia:

1. Andrzej Januszajtis - Gdańsk przewodnik
2. Jerzy Samp - Bedeker Gdański
3. Ireneusz Gajewski - Przewodnik po zabytkach architektonicznych Głównego Miasta Gdańska
4. www.gedanopedia